

Srečanje med marksisti in kristjani

Zdenko Roter

1. V slovenski reviji za družbena vprašanja »Teorija in praksa« sem doslej objavil več prispevkov¹⁾, ki različno zadevajo vprašanje o smislu in s tem tudi o nesmislu dialoga med marksisti in kristjani. Zato ne bom obnavljal vseh svojih tez in argumentov, marveč navedel nekatere nove. Članki, zlasti pa nekatere teze v njih, so naleteli na različen odmev tako med marksisti (komunisti) kakor tudi med kristjani (katoličani). Nekateri komunisti so dvomili že o oportunisti zastavitve vprašanja. Po njihovem mnenju je med marksistično in religiozno ideologijo mogoč *samo* neizprosni boj in s tem boj tudi zoper vse oblike obstoja in delovanja Cerkve kot organizirane družbene oblike religije. Za zadnja pretekla leta je po mnenju teh komunistov v našem družbenem življenju značilno prav to, da *takega* boja ni bilo, kar vse da je vodilo v oportunistično politiko zveze komunistov do religije pa tudi socialistične države do Cerkve. Podpis protokola med apostolsko stolico in jugoslovansko vlado da je zato razumeti le kot *višek* neustrezne, nebojevitve politike socialistične države in marksistične partije²⁾. Nekateri katoličani, zlasti posamezniki med tistimi, ki se s katolicizmom ukvarjajo poklicno, pa so to, da sem se potegoval za dialog, presojali kot enkratno in izjemno dejanje, ki naj bi bilo izrazito »heretičen« pojav v slovenskem marksizmu in ki pomeni hkrati tudi znamenje njegovega razkrajanja. Že sama odzivnost (o njej sem navedel samo nekatere elemente) očitno priča, da je smiselno postaviti vprašanje o (ne)možnosti dialoga med marksisti in kristjani, da pa je treba pri tem izhajati iz *našega* družbenega prostora ter dileme, ki v tej zvezi nastajajo razreševati ne zgolj na abstraktni, marveč na čimbolj konkretni ravni. Hkrati pa nas vsa ta odzivnost potrjuje še o nujnosti dialoga o religiji tudi med marksisti. Zagotovo se bo »izkazalo, da ni razprava med marksisti nič manj aktualna od razprave med marksisti (ateisti) in religijo (teologi)«³⁾.

2. Če presojamo sedanje človeštvo, ne moremo zanikati, da se prav v *sodobnem svetu*, z *vsemi njegovimi razsežnostmi*, na-

1) Glej zlasti naslednje prispevke: »Socialistična družba in religija«, TİP št. 6/1964; »Politika in religija«, TİP št. 34/1965; »Dialog med marksisti in kristjani«, TİP št. 5/1966; »Kriteriji pravovernosti«, TİP št. 114/1966; »Komunisti—religija in cerkev v Sloveniji«, TİP št. 24/1967.

2) Na te odmeve opozarja Stane Kavčič v eseju »Spremembe v rimskokatoliški cerkvi«, Samoupravljanje IV, Delavska enotnost, 1967.

3) Esad Čimić, »Kritična zavest o smislu dialoga med marksisti in teisti«, Komunist, slov. izdaja, 21. oktobra in 28. oktobra 1966.

sportji in napetostmi, pojavljata dve veliki življenjski koncepciji. Sto in sto milijonov razvitega in nerazvitega človeškega sveta črpa iz religiozних (krščanskih in vseh drugih) verovanj smisel svojega življenja in smrti, biti in ne-biti, smisel človeške zgodovine in lepše prihodnosti, mnogokrat pa tudi moč za upor zoper popačenosti in zatiranja v vsakdanjem življenju. In spet drugim stotinam milijonov ljudi našega razklanega sveta odkriva pravi smisel zgodovine marksistični družbeni projekt; njegova interpretacija preteklosti in vizija prihodnosti jim daje moč za upor ter kaže pot, kako v *drugače organizirani*, socialistični skupnosti tudi *presegame* krivičnosti in nečloveškosti v stvarnosti sedanjega sveta. Če to velja za vse človeštvo, potem zadeva v posebni meri tudi narodne in človeške skupnosti v socialistični Jugoslaviji. V istem in ne vsak v drugem svetu živimo sedanje življenje in osmišljamo svojo prihodnost v samoupravnem socialističnem sistemu drug poleg drugega, drug z drugim marksisti (komunisti) in religiozni ljudje, med katerimi so kristjani najštevilnejši. Rečemo lahko celo še več. Velika večina religiozних ljudi sprejema in sodeluje pri uresničevanju socialističnega (samoupravnega) spreminjanja sveta v okviru institucij naše socialistične dekoracije in zlasti v socialistični zvezi delovnega ljudstva. Navadno rečemo, da njihovo versko prepričanje ni (in ne sme biti) okvira za enakopravno vključevanje v program socialistične graditve. Rekli pa bi lahko, čeprav po mnenju nekaterih s tem zelo tvegamo, da mnogi verujoči vidijo prav v socialističnem družbenem projektu uresničevanje tistih občloveških vrednot in idealov, ki jih je človek projiciral tudi v avtentično krščansko religijo. Kot komunisti bomo ravnali prav in humano, če bomo to upoštevali in če bomo razumeli socialistično družbeno skupnost kot *odprto* skupnost v tem smislu, da je v njej dovolj življenjskega prostora za vsakogar ki želi, ne glede na svoj svetovni nazor, participirati pri graditvi bolj humanih, pravih medčloveških odnosov. Kar zadeva katoličane (kristjane), bi lahko temu participiranju postavljala ovire praviloma le katoliška cerkvena organizacija, cerkvena hierarhija, o čemer nas pouči tudi naša revolucijska zgodovina in sedanjost.

3. *Bistvena predpostavka za razumevanje smisla dialoga med marksisti (komunisti) in kristjani* pa tudi za ustvarjanje pogojev za njegovo praktično uresničevanje je ločevanje in razmejevanje ne le med pojmi: religija, konfesionalna skupnost (cerkev) in ateizem⁴⁾, marveč predvsem in zlasti med naslednjimi pojavi v realni (in ne le spekulativni) sferi manifestiranja sodobne krščanske religije: ljudska religija, cerkvena religija, cerkev. *Ljudska (človeška) religija* je, po našem mnenju, tisto *intimno* individualno ali skupinsko mišljenje in tudi ravnanje v življenju, ki išče celotne ali delne vzroke ter smisel človekovega obstoja in delovanja, dogajanja v svetu in zgodovini v sferi *zunaj* človeške družbe. Religiozne osnove so primerno intimno človeške zasnove. To pa po-

4) Glej o tem Esad Čimić, že citirani članek v »Komunistu«

meni, da obstaja toliko in takšnih religij, bogov, drugih svetov, kolikor je različnih družbenih položajev, interesov in teženj v kaki družbi. Religiozna potreba (vera) je torej primaren pojav. V iskanju svojega boga mora posameznik sicer vedno navezovati na neke nadosebne predstave, predstave, ki (zanj) objektivno obstoje. Navadno so to predstave te ali one izmed konkretnih *cerkvenih* religij. Toda proces ustvarjanja človekovih religioznih predstav, ki ustrezajo potrebam in položaju veroujočih, ne poteka le prek bolj ali manj javne selekcije in reinterpreteracije danega religioznega gradiva, temveč tudi na čisto subjektivni, individualni ravni. Ta subjektivna selekcija pa je odvisna od tega, kaj posameznik išče v »drugem svetu«, kakšni so konkretni življenjski viri njegove religioznosti. Ali, kakor pravi Gramsci: »Vsaka religija, tudi katoliška (ta še posebej, prav zaradi svojih prizadevanj, da ostane površinsko enotna, da se ne razdrobi na nacionalne cerkve in na družbene sloje), je dejansko množica posebnih, pogosto med seboj protislovnih religij: obstaja kmečki katolicizem, katolicizem malomeščanov in mestnih delavcev, katolicizem žena in katolicizem intelektualcev, pa tudi ta raznolik in nepovezan.«⁵⁾ Resda so vsi ti raznovrstni tipi človeške religioznosti navadno, celo praviloma povezani s cerkvijo, mogli pa bi, in v praksi se to tudi dogaja, obstajati brez cerkva, brez profesionalnih cerkvenih grup ali celo protiv njihovi volji. Iz tega odnosa po našem mnenju izhaja tudi možnost konfliktov med religiozno zavestjo človeka v smislu ljudske religije ter neko uradno doktrino cerkvene religije. Zgodovina nam pripoveduje o tem. Zato je nesmisleno vprašanje, ali so mnogi katoličani stopili v NOB v Sloveniji »bolj zato, ker so bili katoličani, kot pa zaradi nečesa drugega«⁶⁾. Sodelovali so namreč v revoluciji tudi zato, ker je bilo njihovo intimno človeško razumevanje krščanskih vrednot v skladu z revolucijskimi vrednotami, in odločili so se za to pot navzlic nasprotnemu uradnemu stališču Cerkve, kot člani ogroženega slovenskega narodnega in socialnega občestva. V ljudski religiji je določena spontanost.

Cerkvena religija je, po našem mnenju, sekundaren pojav. Razumemo jo kot celoten sistem verskih, filozofskih, moralnih pravil, političnih in socialnih idej ter nazorov *določene* cerkve kot specifične družbene organizacije, kot profesionalizirane oblike religije. Ali drugače povedano: gre za celoten kompleks religioznih in nereligioznih prepričanj in ravnanj, ki se vežejo na cerkev, in od cerkve vzdrževanih religioznih in nereligioznih predstav ter sistema. Tako pojmovana cerkvena religija teži k temu, da bi v prvi vrsti izrazila vsakokratni družbeni položaj, interese in cilje cerkve kot profesionalne družbene grupe. Prizadeva si tudi, da so družbeno najpomembnejše plasti religije v skladu (ali vsaj ne v nasprotju) z interesi družbenega razreda ali grupe, ki je v dani družbi dominantna in ki zagotavlja cerkveni religiji čim ugodnejši položaj.

5) Historijski materijalizam i filozofija B. Crocea, Naprijed, Zagreb, 1958, str. 148

6) E. Čimić, že citirani članek

V cerkveni religiji torej ne vidimo le sistematizirane in osmišljene religiozne nazore verujočih, marveč tudi napor, ki naj te nazore oblikuje ali preoblikuje v skladu s pglavitnimi interesi cerkvene kot profesionalne družbene grupe. In če govorimo dandanes o naporih po »podanašnjenju« katoliške cerkvene religije, potem so ti napori na eni strani posledica globokih sprememb v zavesti milijonskih religiozних množic, pritiska teh množic, na drugi strani pa posledica spoznanja, da *mora* cerkev vplivati na vsebino nazorov religiozних ljudi, če želi svojo eksistenco utemeljiti tudi za prihodnost. O tem nam pričajo drugi vatikanski koncil in prizadevanja katoliške cerkvene organizacije v sferi cerkvene religije tudi v naši stvarnosti. Zaradi specifičnega, dialektičnega razmerja med ljudsko in cerkveno religijo, na kar smo jasno opomnili, se nam zdi neutemeljeno in celo lagodno tisto mišljenje, ki meni, da »s stališč marksizma ni treba, da bi bili kakorkoli zaskrbljeni, če odstopajo konfesionalne skupnosti od avtentične religiozne koncepcije, kolikor je to družbenopolitično funkcionalno, pa čeprav bi to odstopanje mejilo na popuščanje religiozne koncepcije sveta, ali pa bi to celo bilo. Samo v primerih, ko le-to ni družbenopolitično oportuno, moramo uradno cerkev opozoriti, da (tudi s teoretičnega stališča) odstopa od lastnih predpostavk...«⁷⁾ Ko smo kritizirali papeško stališče med drugo svetovno vojno do nacističnega iztrebljanja Židov, ko smo se ostro politično in teoretično spopadali s pijevisko antikomunistično doktrino, ko kažemo na determiniranost katoliškega cerkvenega nazora o zasebni in družbeni lastnini, o revoluciji ter razrednem boju in politični demokraciji, tega nismo dejali in ne delamo samo z namenom razkrinkovanja, pa tudi ne zgolj zato, ker vidimo v marksistični teoriji naprednejšo in ljudskim interesom veliko bližjo rešitev, marveč sta v našem ravnanju tudi pričakovanje in želja, da bi bila uradna cerkvena doktrina drugačna, boljša in v skladu z osnovnimi interesi ljudskih in s tem tudi religiozних množic. In ko je vodstvo Osvobodilne fronte slovenskega naroda že v juniju 1941 pojasnjevalo v posebnem pismu ljubljanskemu škofu Rožmanu program OF ter mu predlagalo »vsaj nevtralnost v boju slovenskega naroda z okupatorjem, če se že aktivno ne mara pridružiti vsenarodnemu osvobodilnemu gibanju«⁸⁾, je prav gotovo izhajalo iz prepričanja, da bo trmasto vztrajanje vodstav slovenske cerkve na protikomunistični in protisocioalistični doktrini katoliške cerkvene religije ustvarilo ne le ideološko platformo za slovenski belogardizem, marveč tudi zavedlo določene skupine vernikov, da bodo — in da so — podredili svoje verske težnje in nazore čisto specifičnim doktrinam in interesom cerkvene religije. Koliko osebnih zablod, individualnih tragičnih usod, je prav to povzročilo pri nas na Slovenskem med drugo svetovno vojno! Zato nam kot komunistom s stališča marksizma ne more biti vseeno, kakšna je vsebina kake cer-

7) E. Čimić, že citirani članek

kvne religije in v koliko »odstopa od avtentične (ljudske op. p.) religiozne koncepcije«.

Cerkev je v primeru katoliške religije, ki nas v tem sestavku najbolj zanima, zelo kompleksna družbena institucija. Je lahko združenje vernikov samih po sebi, skupnost, ki se formira ob obredih in drugih verskih dejavnostih, je pa predvsem organizacija duhovnikov, kar smo v tem sestavku že omenili. Kot taka je sora-zmerno zelo samostojna, čeprav temelji na ljudski religiji in ver-nikih. Njeni interesi in težnje so lahko v nasprotju z osnovnimi interesi vernikov. Posega lahko tudi v druge (nereligiozne) sfere družbenega življenja (v kulturo, prosveto etc.) zlasti zato, da bi laže pritegnila ljudi k sebi; v skrajnem primeru lahko posega tudi v politiko zaradi neposrednih interesov — po oblasti, moči, vplivu — same sebe kot posebne družbene grupe. To pomeni, da tako pojmovana cerkev ni le religiozni intelektuallec, ki bi osmišljal in formuliral religiozne nazore vernikov, marveč si prizadeva tudi intenzivno vplivati na te nazore. Čim močnejša je takšna cerkev (kadrovsko, intelektualno, organizacijsko), tem večji je lahko njen vpliv na ostale družbene institucije. Čim obsežnejši so elementi njene nereligiozne orientacije, večja je možnost njenega vplivanja ne le na religiozno, marveč tudi politično, moralno in kulturno usmeritev vernikov. (Ne)uresničevanje možnosti takega njenega vplivanja pa, vsaj pri nas, zavisi v prvi vrsti od širine naše družbe-ne politike, institucij naše demokracije in svobodnega angažiranja v socialistični družbeni praksi vseh, ki vidijo v socializmu smisel človeškega progressa ne glede na to, ali so religiozni ali pa ateisti. Zato pa je, po našem mnenju, kratkovidno mišljenje tistih mark-sistov (komunistov), ki odklanjajo kot nesmiselo razpravo in kri-tično analizo sprememb, ki se, pod mnogimi vplivi, dogajajo zlasti v rimskokatoliški cerkvi. Pa tudi tistih, ki menijo, da je za nas, marksiste, izrecno in samo politično-taktične narave srečanje z nekaterimi progresističnimi tokovi znotraj profesionalnega katoli-cizma, s tistimi, ki vztrajno zavračajo tradicionalizem, konstanti-nizem, integrizem, klerikalizem, antikomunizem, versko politikant-stvo in vse drugo skrajnje reakcionarno v katolicizmu. Za nas mark-siste bi moralo biti soočenje s temi tokovi načelnega pomena, srečanje z novimi težnjami, ki v svetu objektivno krepe napredek in pomagajo pri premagovanju starega sveta. »Vse do nedavnega Vatikan ni razumel ali ni hotel in mogel razumeti socializma in so-cialističnih revolucij in vsega tega, kar se dogaja v svetu. Sedaj pa subjektivni socialističnim silam s komunisti na čelu preti ne-varnost, da ne bi razumele prizadevanj katoliške cerkve in Vati-kana, če bi namreč kot pojasnilo za vse, kar se tam dogaja, imeli smo skrajnje levo frazo in ateizem . . . Taka ateistična drža je samo spremenjena oblika znanega dogmatičnega gesla: kdor ni z nami, je proti nam.«⁹⁾.

8) Tone Fajfar, *Odločitev*, Cankarjeva založba 1966, str. 42

9) Stanč Kavčič, prav tam, str. 137, 138

4. V naši dobi je dialog kot obči medčloveški odnos in dialog med marksisti (komunisti) in kristjani (katoličani) objektivna nujnost, ki v naših razmerah izhaja iz dialogičnega značaja samoupravnega sistema. Po drugi strani pa je ta nujnost pogojena z občim položajem v sedanjem človeštvu, nad katerim visi grozeča nevarnost človeškega samouničenja. Zategadelj ne bi smelo biti sporno tole stališče: ne da bi zanemarili posebnost razmer, v katerih delujejo posamezna nacionalna marksistična (komunistična) gibanja, lahko trdimo, da v marksizmu ni mogoče imeti v bistvu različnih stališč do religije in do dialoga med marksisti (komunisti) in vernimi ljudmi. Ta dialog v naših razmerah *razumemo prvenstveno kot neprestano srečavanje delovnih ljudi, ki enakopravno, ne gleda na vero, raso in druge posebnosti, aktivno uresničujejo svoje osebne in družbene projekte v samoupravni, demokratični praksi.* Institucije in organizacije bi morale v vsa ta serčanja čim prej posegati kot posredniki. Tako institucionalizirano posredništvo odtuja človeka sočloveku, institucija se pojavlja pred človekom kot fetiš, mit ali božanstvo. In kadar se pojavlja v tej obliki (pa naj gre za politično stranko, državo ali cerkev kot profesionalno religiozno organizacijo), ponižuje človeka, ga spreminja v manjvredno bitje, v objekt, v del brezoblične mase, ki jo je treba voditi in usmerjati. Mislim, da ustvarja naš samoupravni sistem, zgodovinsko gledano, največje možnosti za uresničevanje takega dialoga kot bistvenega življenjskega odnosa ljudi, ki so enakopravni pri delu, pri ustvarjanju boljše prihodnosti. Kadarkoli si poiskuje prisvojiti pravico do dialoga samo ozka elita ljudi, ki se edina čuti upravičena in kvalificirana za vođenje dialoga, ki dialog monopolizira za sebe, s tem že ukinja predpostavke zanj. »Dejstvo je, da dialog med vernimi in nevernimi, sodelovanje med katoličani in nekatoličani, sporazumevanja in povezovanja ljudi različnih verskih, političnih in ideoloških nazorov, traja že dolga, dolga desetletja, in sega nazaj v konec prejšnjega stoletja, ko so se ljudje, in zlasti delavci različnih nazorskih in verskih prepričanj, sporazumevali za skupne akcije v boju za svoje pravice in družbeni napredek... Vsekakor pa je za nas Slovence najbolj prepričljiv primer dialoga kot sodelovanja in sporazumevanja delovnih ljudi mimo verskih in splošno nazorskih prepričanj ustanovitev Oslobojilne fronte in celoten naš narodnoosvobodilni boj.«¹⁰⁾ Če gledamo na dialog s tega vidika, če tako vrednotimo njegov pomen in smisel, potem se pokaže, da je bilo za nas slovenske in jugoslovanske marksiste (komuniste) vprašanje za ali *proti* dialogu že razrešeno. Zlasti v revolucionarni vojni, ko smo, tako komunisti kakor tudi ogromna večina katoličanov, pojmovali dialog kot skupen boj in napor za revolucionarno zmago in za napredek naše družbene skupnosti po njej. Človek je bil in je še osrednje vprašanje tega dialoga. Kakor hitro pa nam pomeni človek zatečen in konec dialoga, čim postaneta človek in njegova usoda njegov po-

10) Stane Kavčič, prav tam, str. 181, 182

glavni smisel in cilj, potem se odpro neizčrpne možnosti zanj, njegova neskončna prihodnost. Tako zastavljen dialog seveda izključuje tudi vse pro- in antireligiozne napetosti, napetosti, ki so pogubne in tragične za usodo človeških skupnosti in človeka kot posameznika. Zgodovinska resničnost je, da smo komunisti v našem družbenem prostoru že dolgo tega uresničevali in še uresničujemo predpostavke za takšen dialog, in to tudi v vseh tistih trenutkih naše narodne zgodovine, ko je oficialna cerkvena organizacija propovedovala čisti, bojeviti antikomunizem in ko je, večinoma brez večjih uspehov, prepovedovalo kakršnokoli obliko sodelovanja katoličanov s komunisti. Samo 30 let je od papeške enciklike »Divini redemptoris«, v kateri lahko preberemo tudi tole: »Tako ... so se (komunisti op. p.) začeli delati za najbolj vnete zagovornike svetovnega miru, obenem po hujskajo množice na razredni boj ... Tu in tam, ne da bi kaj popustili od svojih zmot, katoličane vabijo na sodelovanje, časih na humanitarnem, časih na karitativnem polju in predlagajo časih stvari, ki so v popolnem skladju s krščanskim mišljenjem in nauki Cerkve. Drugod celo hinavsko zatrjujejo, da bo komunizem v krajih, ki so bolj globoko verni ali na višji stopnji kulture, nastopal na milejše načine, da bo pustil vsem svobodo verovati v Boga ali kakorkoli misliti o verskih rečeh ... Nujno torej, častiti bratje, prizadevajte se kar najbolj, da se bodo verniki varovali teh zank. Komunizem je v svojem bistvu notranja zločest, zato prav v nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture.«¹¹⁾ Prizadevanje komunistov za dialog je preseгло tudi te in podobne avtoritativne sodbe ter zahteve katoliške cerkvene hierarhije. Komunisti smo, in bomo tudi v prihodnje, uresničevali socialistični družbeni projekt v dialogu z vsemi, tudi religioznimi ljudmi, ne glede na ravnanje in ponašanje katoliške cerkvene hierarhije.

5. Zmotno je torej omejiti načelo in prakso dialoga zgolj na neko obliko besedništva, obliko izmenjave med teoretiki cerkvene religije, čeprav tudi teh srečanj in izmenjave mnenj o najglobljih vprašanjih človeka in človeške družbe, o smislu in pomenu religije ali ateizma, o humanosti in humaniteti v marksizmu in krščanstvu, o ustvarjalnosti in svobodi v humani družbi, o krščanski in marksistični morali, o krščanskem in marksističnem človeku itd. ne gre zanemarjati. Ta sprečanja presojava marksisti kot dokaz za nove zlasti v cerkveni religiji, pa tudi v marksizmu. Za nas so to odprti razgovori, v katerih smo pripravljeni spremiti svoja stališča, če se to pokaže kot primerno in plodno. Menimo torej, da od sobesednika lahko pridobimo. Iskanje resnice razumemo tudi kot skupen teoretičen napor, ker ne mislimo, da v svojem nazoru posedujemo vso resnico. Globoko se strinjamo s stališčem Rogera Garaudyja,¹²⁾ da je takšno srečanje mogoče tako na ravni *idej*

11) Pij XI., Divini Redemptoris, Ljubljanski škofijski list, 24. aprila 1937, st. 4—6

12) R. Garaudy je poudaril razlikovanje med temi tremi ravnmi dialoga na mednarodnem simpoziju marksistov in kristjanov od 28. aprila do 1. maja 1966 v Herrenchiemsee.

kakor na ravni njihovega uresničevanja in končno na ravni deformacij. Z vso odločnostjo pa moramo oporekati stališču P. Julesa Girardija, da obstaja nekakšna demarkacijska točka med tim. personalističnim modelom marksizma (v smislu R. Garaudyja ali Adama Schaffa) in tim. integrističnim modelom marksizma (v smislu Stalina ali Iljičeva) na meji med »zahodnim« in »vzhodnim« marksizmom. Ali, kakor pravi dobesedno: »drugi (integristični op. p.) je še vedno družbeno prevladujoč v socialističnih deželah.«¹³⁾ Vsekakor obstaja dialog med različnimi tokovi v teoretičnem in praktičnem marksizmu, tudi kar zadeva vprašanje religije in ateizma ter vernikov in ateistov. Toda vsaka rasna analiza jugoslovanske marksistične teorije in prakse v odnosu do verske svobode in verujočih tako v preteklosti kakor tudi v sedanosti mora ovreči Girardijeve ocene, čeprav ne dvomimo o njegovi osebni zavzetosti za presejanje integrizma tudi v krščanstvu, o čemer pričajo njegovi javni nastopi in zapisi. Želimo le opozoriti, da je z očitno politično tendenco na XVI. kongresu »Kirche in Not« v Königsteinu dr. Heidler, župnik čehoslovaških emigrantov v Zahodni Nemčiji,¹⁴⁾ izjavili tudi naslednje: »Odnos komunistov do religije je v deželah, kjer so na oblasti, bistveno različen od tistega, ki ga imajo v deželah, kjer se borijo za politično oblast. Veliko lažje bi verjeli nekemu Garaudyju ali nekemu Luporiniju, pa tudi Lombardo-Radiceju, kadar trdijo, da njihove stranke resno upoštevajo versko svobodo, če bi obstajala ena sama komunistična država, v kateri vlada verska svoboda... Člani zahodnih partij bi lahko izvajali koristen pritisak na svoje vzhodne tovariše.« Če bi torej nekateri cerkveni krogi razumeli to obliko dialoga, o kateri govorimo, kot poskus vzpostavite stanja *pri nas*, v katerem naj bi potekal »dialog« kot merjenje sil dveh strankarsko opredeljenih partnerjev (Cerkve in Partije), potem prav njim veljajo te besede: »Mi komunisti ne samo da verjamemo v dialog, ne od danes ali včeraj, ampak verjamemo in se borimo za njega že dolgo časa. Dialog torej za nas ni taktika. Če bi bil za koga v Vatikanu zgolj taktično politični manevar, tedaj smo lahko mirni, kajti izigrali bodo sami sebe. Če bi vabilo na dialog komurkoli bilo zgolj nastavljena zanka, je precej verjetno, da se so on sam ujel vanjo. Dialog je za nas sestavni del boja za napredek človeštva.«¹⁵⁾ Takšnega pogleda nam seveda ne narekuje nekakšen strah, da bi »izgubili monopolizem« ene stranke, zveze komunistov. Naša prizadevanja ne gredo v smeri uresničevanja

13) Intervencija P. Jules Girardija na simpoziju v Herrenchiemsee.

14) Kongresu, od 3.—7. avgusta 1966, je prisustvovalo 400 udeležencev, med njimi tudi emigranti iz socialističnih dežel. Kongresu so poslali poslanice številni kardinali, med njimi tudi kardinal König, ki vodi Tajništvo za neverujoče v Rimu. V papeževem imenu je poslal udeležencem pismo državni tajnih kardinal Cicognani, v njem vzpodbuja »k ljubezni do vseh ljudi, zlasti še do trpečih bratov v komunističnih deželah«.

15) S. Kavčič, prav tam, str. 190

dialoga kot »apostolata« komunistov. Hočemo uresničevati samoupravno demokracijo, toda ne tako, da bi se vračali nazaj v pluralizem političnih strank,¹⁶⁾ marveč tako, da bi čim popolneje ureničevali pluralizem ljudi, pluralizem samoupravljanja. Predpostavka za to pa je ukidanje in preraščanje vseh posrednikov.

LA RECONTRE ENTRE MARXISTES ET CHRÉTIENS

R É S U M É

1. Les réactions suscitées jusqu'ici par les thèses sur les possibilités et sur la nécessité du dialogue entre les marxistes (communistes) et les chrétiens dans le milieu social et politique slovène ne laissent subsister aucun doute sur l'utilité d'une nouvelle mise au point de toutes les questions encore uouvertes qui s'y rapportent. Il y a encore beaucoup de gens qui pensent que l'idéologie marxiste et l'idéologie chrétienne ne peuvent se rencontrer que dans une lutte sans merci, ce qui s'appliquerait évidemment aussi aux relations entre l'Etat socialiste et l'Eglise.

2. Les marxistes (communistes) et les chrétiens ne vivent pas dans deux mondes différents, mais dans un monde commun, les uns à côté des autres, les uns avec les autres, et ils prennent conscience de leur avenir dans un même système d'autogestion socialiste. La communauté de la société a assez de place pour tous ceux qui désirent participer, sans égard à leurs idées, à la création des rapports nouveaux et plus humains entre les hommes.

3. Si on veut comprendre le sens du dialogue entre les marxistes (communistes) et les chrétiens, et si on désire créer des conditions qui permettraient sa réalisation pratique, il est absolument nécessaire de définir et de délimiter les phénomènes suivants dans la sphère réelle où se manifeste la religion chrétienne contemporaine: la religion populaire, la religion ecclésiastique, l'Eglise.

4. A l'époque où nous vivons, le dialogue comme forme générale des rapports entre les hommes ainsi que le dialogue entre les marxistes (communistes) et les chrétiens (catholiques) est une nécessité objective qui s'ensuit de la nature même du système d'autogestion fondé sur le dialogue. Nous concevons ce dialogue en premier lieu comme une suite continue de rencontres entre les travailleurs qui réalisent leurs projets personnels et sociaux d'une manière active, à droits égaux et sans distinction de religion, de race ou autres, dans le cadre de l'autogestion et de la démocratie pratiques.

5. On serait dans l'erreur si on voulait réduire le principe et la réalisation pratique du dialogue à une certaine forme d'éloquence, à un simple échange de vues entre les théoriciens du marxisme et les théoriciens de la religion ecclésiastique, bien que de telles rencontres et échanges de vues ont eux aussi une certaine utilité.

6. Nous voyons dans le dialogue une partie intégrante de la lutte pour le progrès de l'humanité. Nos efforts ne tendent donc pas à faire du dialogue un »apostolat« des communistes. Nous voulons réaliser une démocratie d'autogestion, cependant non en retournant au pluralisme des partis politiques, mais en réalisant de la manière la plus parfaite possible le pluralisme des hommes, le pluralisme de l'autogestion.

16) To vprašanje odpira odprt problem razmerja med Cerkvijo in politiko. Nanj opozarja sestavek »Krščani i politika«, dr. Tomislava Šagi-Bunića (»Glas koncila«, št. 8 z dne 16. IV. 1967). K temu problemu pa se bom povrnil v posebnem sestavku, ki ga pripravljam za eno prihodnjih števil »Teorije in prakse«.